

Віталій АНДРЕЄВ
(Херсон, Україна)

УДК 930.1:303.446.4

Віктор Петров: неопубліковані матеріали експедиції етнографічної комісії ВУАН по дослідженню дніпровського лоцманства (1927-1928)

1920-ті рр. – «золотий вік» української гуманітаристики. В цей час широкомасштабна наукова робота здійснювалася не лише столичними, а й провінційними вченими та краєзнавцями. Визначну роль в розвитку та організації наукових досліджень відіграла Всеукраїнська академія наук (ВУАН). В межах Історико-філологічного відділу ВУАН існувала ціла низка наукових комісій, які займалися дослідженнями, що охоплювали різноманітні проблеми історії, етнографії, фольклору, археології, музейної справи тощо [37, 30-34, 77-84].

Непересічне значення для досліджень в галузі української етнографії, фольклористики, мовознавства, історії та краєзнавства мала діяльність Етнографічної комісії (1921-1933). Співробітниками цієї інституції було написано велику кількість цікавих та оригінальних праць, що мали виняткове наукове та практичне значення, підготовлено до друку цілу низку видань. Крім того, працівниками Комісії було проведено чимало експедицій, що виїжджали до різних областей України та за її межі для організації нових фольклорно-етнографічних осередків, для збирання матеріалів народної творчості. Завдяки експедиційній роботі науковців та евристичній діяльності кореспондентів у фондах Комісії зосередилася велика кількість зібраних у 1920-1930-ті рр. цінних джерел.

З 1921 р. Етнографічну Комісію очолював видатний український учений академік А. Лобода³⁴, що зробив вагомий внесок у фольклористику, етнографію,

---

³⁴ **Лобода Андрій Митрофанович** (1871–1931) – фольклорист, літературознавець, етнограф, історик театру, педагог. Академік ВУАН (нині Національна академія наук України; 1922), член-кореспондент Російської АН (1924; з 1925 р. – АН СРСР), дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1924). 1890–1894 рр. – вчився на історико-філологічному факультеті Київського університету. Учень професорів П. Владімірова, М. Дашкевича, Т. Флоринського. 1904 р. захистив магістерську дисертацію (присвячена дослідженню російських билин про сватання). Цього ж року зайняв посаду екстраординарного професора Київського університету. З 1915 р. був головним редактором «Університетских известий». Від 1917 р. (після захисту докторської дисертації став ординарним професором, згодом – завідувач кафедри російської літератури Київського університету. З 1921 р. очолював Етнографічну комісію при ВУАН. 1922 р. обраний академіком ВУАН по спеціальності етнографія, 1923 р. – віцепрезидентом ВУАН (займав посаду до 1925 р.). Цього ж року очолив секцію літератури Київської науково-дослідної кафедри мовознавства, став членом Центрального бюро краєзнавства при Російській АН. 1924 р. обраний дійсним членом філологічної секції

літературознавство та історію театру. 1927 р. керівним Комісії було призначено талановитого українського літературознавця, фольклориста, етнографа, археолога, історика, філософа, письменника та непересічну особистість – В. Петрова³⁵, який весь час був її активним діячем. Комісія, під керівництвом Віктора Платоновича, маючи одного штатного співробітника та триваючи одного члена-співробітника, значно поширила науково-дослідну роботу [37, 117]. В інтелектуальній біографії В. Петрова «етнографічна складова» довгий час посідала домінуюче місце. Його наукові зацікавлення в цій галузі міцніють та визначаються ще на початку 20-х рр. ХХ ст. В другій половині 1920-х рр. учений вже був визнаним авторитетом у царині етнографії та фольклористики. Так, 1927 р. Російське географічне товариство, визнаючи заслуги науковця на ниві організації етнографічної науки в Україні, активну

НТШ. Цього ж року став членом-кореспондентом Російської АН. Засновником і головним редактором (1925–1930) часопису «Етнографічний вісник». 1927 р. нагороджений Великою золотою медаллю Всесоюзного географічного товариства за значний внесок в українське народознавство, розвиток краєзнавчого руху. Автор близько 100 опублікованих наукових праць. Надавав перевагу історичному методу дослідження, критикував настанови міфологічної школи, намагався вивчати пам'ятки в соціально-історичному і культурно-побутовому контексті [45].

³⁵ **Петров Віктор Платонович** (псевдоніми – В. Домонтович, В. Бер, В. Плят та ін.). 1894–1969) – літературознавець, фольклорист, етнограф, історик, археолог, філософ, письменник. У 1913–1918 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету. Учень професора В. Перетца. Залишений в університеті як професорський студент (1918–1920). 1921–1922 рр. – викладач Вищого інституту народної освіти (ІНО), 1923–1927 рр. – аспірант Київського ІНО. У 1919–1920 рр. – секретар Комісії ВУАН із складання історичного словника української мови. З 1920 р. працював науковим співробітником, а згодом секретарем (1924–1927) та завідувачем (1927–1930) Етнографічної комісії АН УРСР, редагував різні видання. У 20-ті належав до кола неокласиків. В середині 20-х дебютував як прозаїк, у 1928 р. вийшов його перший роман «Дівчина з ведмедиком». У 1930 р. захистив докторську дисертацію.

У 30-ті розпочав дослідження в галузі археології та давньої історії України. З 1933 р. – науковий співробітник, з 1939 р. – завідувач сектора Дофеодальної та феодальної археології Спільки інститутів матеріальної культури (з 1934 р. Інститут історії матеріальної культури, згодом – Інститут археології АН УРСР), з 1941 р. – директор Інституту українського фольклору АН УРСР.

Під час радянсько-німецької війни служив у радянській розвідці. У 1942 р. перейшов фронт, працював в окупаційній адміністрації Києва, отримав офіцерський чин від німецького командування. В 1942–1943 рр. редагував журнал «Український захів», у 1944–1945 рр. – співробітник УНІ в Берліні, 1945–1949 рр. працював у середовищі української еміграції в Баварії. Був одним з фундаторів Мистецького українського руху (МУР), редактором різних видань, викладав у вищих навчальних закладах (Український вільний університет, Богословська академія УАПЦ, Український технічно-господарський інститут), працював науково. Написав низку історіософських творів висуваючи оригінальну «теорію епох» (заперечував безперервність та прогресивність історичного процесу). Загадково зник у 1949 р.

З 1950 р. у Москві. У 1950–1956 рр. працював в Інституті історії матеріальної культури АН СРСР. З 1956 р. у Києві – старший науковий співробітник, завідувач архіву Інституту археології АН УРСР. Через втрату довоєнних особистих документів був змушений заново захищати кандидатську дисертацію. У 1966 р. за сукупністю наукових праць отримав ступінь доктора філологічних наук Автор близько 300 наукових праць та низки прозових творів. Нагороджений орденом Великої Вітчизн. війни 1-го ст. [1; 2; 4; 7; 9; 12; 15; 16; 17; 25; 32; 34; 35; 36; 39; 40; 41 тощо].

діяльність у дослідженні народної культури та побуту, нагородило його срібною медаллю. У наступному 1928 р. він був обраний дійсним членом цього товариства [36, 51].

Наприкінці 1920-х при Етнографічній комісії був створений спеціальний Кабінет монографічного дослідження радянського села. В рамках цього проекту В. Петров став натхненником і організатором комплексного вивчення пережитків професійних об'єднань на Україні, зокрема таких явищ, як лоцманство і чумацтво. Результатом роботи співробітників Комісії стали унікальні дослідження опубліковані у двох випусках «Матеріалів до вивчення виробничих об'єднань» які побачили світ у 1929 [28] та 1931 рр. [29].

Свою увагу Комісія передусім зосередила на дніпровських лоцманах, адже ця корпорація, на думку А. Лободи, була одною з найцікавіших серед професійних об'єднань України. Також актуальність цих студій визначалася й тим, що в тогочасній українській історичній науці та етнографії дана тема залишалася маловивченою. Майже всі попередні дослідники, з незрозумілих причин, залишали за межами своєї наукової уваги лоцманство, навіть у ті часи коли це явище було «повним життя». Крім того, термінового дослідження вимагали й тогочасні реалії – будівництво Дніпрогесу. Затоплення дніпровських порогів та навколишніх територій, разом з новими умовами життя, прирікали цю професію та соціальну інституцію на зникнення [26, III].

Отже, для вивчення такого цікавого явища як дніпровське лоцманство й було організовано Експедицію Етнографічної комісії ВУАН. Експедиція розпочала свою роботу восени 1927 р. і продовжила свої спостереження у 1928 р. До її складу, окрім керівника В. Петрова, увійшли три співробітники комісії: В. Білий³⁶, Н. Дмитрук³⁷, М. Тарасенко³⁸. Також до роботи було залучено

---

³⁶ **Білий Володимир Васильович** (1894-1937) – український педагог та етнограф, один із організаторів краєзнавчого руху в Україні. З 1924 р. працював завідувачем етнографічного відділу Катеринославського краєзнавчого музею. 1925 р., під впливом Д. Яворницького, вступив до аспірантури Катеринославської науково-дослідної кафедри українознавства, а від 1926 р. продовжив навчання в аспірантурі кафедри мовознавства і літератури при Київському інституті народної освіти. Працював в Етнографічній комісії ВУАН, членом якої був від 1924 р.: опрацьовував теоретичні проблеми фольклору, був одним із ентузіастів популяризації краєзнавства серед широких селянських мас, редагував «Етнографічний вісник» ВУАН. 1934 р. був звільнений з роботи. У 1937 р. заарештований та страчений у Києві [24, с. 279; 42].

³⁷ **Дмитрук Никанор Костянтинович** (1902-1938) – український етнограф, краєзнавець та педагог. З 1925 р. навчався в аспірантурі відділу етнографії при Волинському науково-дослідному музеї. Брав участь у роботі Етнографічної комісії ВУАН. Досліджував етнографію Волині та Полісся. З 1934 р. працював завідувачем історичного відділу Волинського науково-дослідного музею. 1937 р. заарештований як активний учасник Української контрреволюційної націоналістичної організації. У 1938 р. розстріляний [11, с. 138-139].

³⁸ **Тарасенко Михайло Олександрович** (1898-1938) – український історик та етнограф. Працював у Київському ІНО, Музеї українського мистецтва, Всеукраїнському етнографічному товаристві. Досліджував етнографію Поділля та Полісся український фольклор, фольклор правопорушників тощо. Переслідувався владою як свідомий українець. Радянська преса писала про нього: «Запеклий націоналіст Тарасенко М. О. в анкетах про соціальне походження демонстративно відповідає: «Походжу з козацького роду». Заарештований у 1929 р. 1938 р. був вдруге ув'язнений та розстріляний [8, с. 183; 37, с. 166].

співробітника Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею П. Козаря³⁹ та місцевого мешканця О. Девлада⁴⁰, що був одним з фундаторів тогочасної лоцманської артїлі на Дніпрі [26].

Дослідниця життя та літературних творів В. Петрова-Домонтовича В. Агеєва у своїй монографії припустила, що сам Віктор Платонович у цій експедиції не був та дослідженням лоцманства не займався [1, 38]. Проте, завдяки як опублікованим [22, 94-95; 26, III] так й архівним матеріалам [13; 33], знаємо, що вчений брав безпосередню участь у роботі експедиції. Отже, В. Петров як керівник проекту здійснив поїздку в район будівництва Дніпрогесу для збору етнографічних матеріалів у лоцманських селах – Лоцманська-Кам'янка, Старий Кодак, Широке та Сурські хутори.

Під час експедиції В. Петров познайомився й тісно спілкувався з відомим українським істориком, етнографом і археологом, академіком Д. Яворницьким [22, 94-95]. Дмитро Іванович тоді керував Дніпробудівською археологічною експедицією (1927-1932), що була унікальним явищем в історії археології та відіграла особливу роль в історії світової та вітчизняної науки [21; 27]. Основу

---

³⁹ **Козар Павло Антонович** (псевдонім П. Дніпровий, 1898-1944) – український історик, археолог, музеєзнавець, краєзнавець, етнограф, публіцист та журналіст. Учень Д. Яворницького. 1924 р. закінчив історичний факультет Катеринославського ІНО та вступив до аспірантури при науково-дослідній кафедрі українознавства (1926-1929). Працював завідувачем відділу археології Дніпропетровського історичного музею. Вивчав історію півдня України. У 1927-1930 рр. брав участь у Дніпробудівській археологічній експедиції. Працював над монографією про життя і діяльність Д. Яворницького. Утім, основною проблематикою його досліджень стала історія Дніпровської лоцманської громади. У 1928-1931 рр. був тричі заарештований органами НКВС й висланий за межі Дніпропетровської області. На висланні, а потім й після повернення до Дніпропетровська, П. Козар працював шкільним вчителем. В роки німецької окупації, під час Великої вітчизняної війни СРСР та Німеччини, співпрацював з окупаційною адміністрацією. Так, він був директором музею й завідував кафедрами історії України Дніпропетровського університету та Дніпропетровського політехнічного інституту. Влітку 1942 р. очолив археологічну та геологічну експедиції вздовж берегів Дніпра, що проводилися німецькими та українськими вченими за сприяння окупаційної влади. 1942 р. захистив докторську дисертацію присвячену дніпровським лоцманам. Крім того, вчений працював на помітних посадах в обласній та міській управах. Під час наступу радянських військ у 1943 р. покинув Дніпропетровськ разом з німцями. У квітні 1944 р. помер від раку на території Польщі [3, 80; 20; 43; 44].

⁴⁰ **Девлад Олексій Самійлович** (псевдонім Запорожець, 1885-1959) – спадковий лоцман із с. Лоцманська Кам'янка, письменник, діяч українського громадського руху на еміграції. У 1920-ті переслідувався владою як свідомий українець, був ув'язнений та позбавлений громадянських прав. 1927 р. створив артіль «Дніпролоцман», що проводила екскурсії на «дубах» через пороги. Був особисто знайомий з Д. Яворницьким та В. Петровим. У часи радянсько-німецької війни залишився на окупованій території, мав зв'язки з підпіллям ОУН. Працював у дніпропетровському виданні «Вільна Україна», дописував антирадянські оповідання та краєзнавчі нариси. 1943 р. при наближенні радянських військ залишив Дніпропетровськ і переїхав у Словаччину, де був ув'язнений та відправлений до концтабору Штраасгоф (Австрія). Вступив до лав I дивізії Української Національної Армії, що мала воювати на німецькому боці. Незабаром дивізію було розбито, а О. Девлад потрапив у британський полон. Перебуваючи у таборі в Італії багато писав та друкувався в емігрантських виданнях Італії, Франції, Бельгії, Канади, США та Аргентини. Після звільнення переїхав у Англію, а 1949 р. в Аргентину. Написав чимало оповідань та п'єс на історичну та антирадянську тематику. Трагічно загинув потрапивши під потяг на одній із приміських станцій Буенос-Айреса [31, 3].

цієї експедиції склали представники нового покоління науковців – історики, етнографи, археологи, музеєзнавці, краєзнавці, які переважно народилися у 1890-ті рр. та мали добру професійну, переважно, університетську підготовку. Вперше в історії вітчизняної археології в рамках однієї експедиції зібрався багатопрофільний колектив спеціалістів із досвідом науково-організаторської та польової практичної роботи: В. Білий, С. Гамченко, В. Грінченко, А. Добровольський, П. Козар, І. Левицький, М. Міллер, М. Рудинський, П. Смоличев, О. Тахтаї та ін. [27, 15]. Безумовно, що цікаве спілкування у такому інтелектуальному середовищі та спостереження зроблені в польових умовах були надзвичайно корисними, збагачували досвід та розширювали кругозір науковця (у недалекому майбутньому археолога, дослідника давньої історії України).

Імовірно, що свої враження про експедицію та її учасників, про первозданий вигляд Дніпра та його порогів, В. Петров описав через багато років у романі «Без ґрунту»⁴¹, уривки з якого друкувалися у 1942-1943 рр. на сторінках редакovanого ним журналу «Український засів»⁴² та «мурівського»⁴³ літературного місячника «Арка» у 1947 р. (окремою книжкою твір вийшов 1948 р.).

Підсумком масштабної евристичної роботи та досліджень проведених Експедицією Етнографічної комісії стало цінне видання, що вийшло під редакцією В. Петрова та А. Лободи – «Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. Дніпровські лоцмани». Проте, як зазначив А. Лобода у передмові до першого випуску «Матеріалів», науковцям довелося мати справу з «пережитками» лоцманства у «буквальному цього слова розумінні», адже лоцманство наприкінці 1920-х рр. відмирало як соціальне явище. Крім того, дослідники зіткнулися з надзвичайно обмеженою джерельною базою. Так, архів лоцманського товариства зберігся у неповному вигляді, а оригінальний лоцманський фольклор практично відійшов у небуття. Труднощі створювало й те, що старші представники лоцманства, які були носіями традицій та певною мірою могли б замінити архівні дані, на той час вже пішли з життя. У зв'язку з цим праця «Дніпровські лоцмани» має фрагментарний характер і висвітлює лише окремі сюжети його побутування та історії. Таким чином, ціла низка важливих питань залишилася за межами даного дослідження [26, III-IV].

Збірник «Дніпровські лоцмани» складається з передмови та п'яти статей: 1) передмова А. Лободи; 2) «Стислий огляд головнішої літератури про

---

⁴¹ Див. Домонтович В. Без ґрунту // Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту: Романи. – К.: Критика, 1999. – 381 с.

⁴² «Український засів» – літературний журнал, видання Відділу пропаганди німецької армії в Україні, виходив у Харкові, потім у Кіровограді (1942–1943), його редактором був В. Петров.

⁴³ МУР (Мистецький Український Рух) – організація українських письменників, які проживали в окупованій Німеччині в таборах для переміщених осіб. МУР було утворено у вересні 1945 р. у місті Фюрт недалеко від Нюрнберга. Ідея створення організації належала Юрію Шереху, Віктору Петрову, Івану Багрянному, Юрію Косачу, Ігорю Костецькому, Івану Майстренку, Леонідові Полтаві. Головою організації був Улас Самчук. МУР проіснував близько чотирьох років. За цей час було проведено три з'їзди, декілька теоретичних конференцій, друкувалися такі видання як «Мур», «Арка», «Рідне слово», «Літературно-науковий вісник», «Українська трибуна», серія «Мала бібліотека МУРу», та ін.

Дніпровських лоцманів» (с. 1-18) та «Лоцманські пісні» (с. 125-129) В. Білого; 3) «Лоцмани Дніпрових порогів (історичний нарис)» (с. 19-73) П. Козаря; 4) «Плав через пороги» М. Тарасенка (с. 75-111); 4) «Шляхи та стежки через пороги» (с. 113-124) О. Девлада⁴⁴.

Бачимо, що начальник експедиції та керівник проекту В. Петров не написав статті до збірника «Матеріалів» (1929). Проте, в Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України на сьогоднішній день зберігаються матеріали, зібрані В. Петровим під час експедиції [33]. Це не значний за обсягом шкільний зошит із записами, зробленими особисто Віктором Платоновичем. Інформація, яка подається автором, свідчить про те, що він поруч з іншими учасниками експедиції, активно спілкуючись з лоцманами, збирав матеріали: власноруч записував розповіді місцевих мешканців про минуле та сьогодення, робив нотатки та зауваження щодо повсякденного життя лоцманської громади тощо. Так, у записах цікаво змальовано портрети жителів Лоцманської Кам'янки: лоцманського писаря Павла Самсоновича Шевченка – чиновника з «адміністративною психологією», чоловіка, що «кладен збрехати», який й «сам каже за себе: «Може трохи збрешу»» [33, арк. 1, 7]; секретаря сільради Паламарчука – «в сорочці не підперезаний, з товстою губою й вибитим переднім зубом» [33, арк. 3]; лоцмани, з якими науковці спілкувалися у шинку – «грубозний червоний» Мальований та «сухорлявий старенький» Корній Семенович Кравець, що випивши почали між собою сваритися [33, арк. 8] та ін.

Деякі, зібрані вченим дані було використано у дослідженні М. Тарасенка. Вірогідно В. Петров сам надав свої матеріали для виконання колективного дослідницького проекту. Проте, більша частина джерел зібраних ним, так і залишилася невикористаною, адже дослідник у своїх нотатках висвітлював сюжети з історії лоцманських сіл, що свідчили не на користь радянської влади та її політики. У записах є чимало свідчень про конфлікти між владою та місцевим населенням. Так, бачимо записану розповідь секретаря сільради про вбитого місцевими повстанцями у 1919 р. «агента по викачке продналога», ім'я якого вже ніхто й не пам'ятає, а могила поросла бур'яном [33, арк. 3]. Занотував дослідник і повідомлення про громадянську війну, утвердження радянської влади, голод 1921-1922 рр. тощо.

Чимало уваги В. Петров приділив останнім перетворенням у житті дніпровського лоцманства. Так, він зробив кілька цікавих записів щодо створення та діяльності місцевого комнезаму (КНС – Комітет неможлих селян), який претендував на роль «профсоюзно-цехового закладу» й «явився організацією, що присвоює собі ті права й значіння, що колись належали лоцманській старшині». За розповідями очевидців до «неможливіків» у 1919 р.

---

⁴⁴ Окрім описання шляхів та стежок через Дніпровські пороги О. Девлад склав схематичну мапу порожистої частини Дніпра з позначеними на ній лоцманськими шляхами та стежками, назвами островів, порогів, забор, каналів скель, каміння тощо. Один з її варіантів Олексій Самійлович подарував В. Петрову з дарчим написом: «На спогад Вікторові Платоновичу Петрову / від автора Девлад. / I/VII 1929 р.», що на сьогодні зберігається в Науковому архіві Інституту археології НАН України. Мапу О. Девлада, нібито вперше, було введено у науковий обіг та опубліковано запорізьким дослідником О. Власовим [Див. 10; 23, 213]. Насправді ж, як бачимо, що і «картосхема», і описання процесу проходження через пороги вже давно (більш ніж вісімдесят років тому) побачили світ. Інша річ, що широким колам дослідників вони й досі залишаються не відомими.

вступили «ученики» та «помошники» лоцманів, переважно молодь та «вдови» які «чувствовали собі пособіе», «самі бідні люди» [33, арк. 10-14]. Проте, на думку дослідника, стару форму лоцманської «професійно-цехової організації» поєднати з новою «незаможницькою» було неможливо [33, арк. 13]. Справа полягала в тому, що за старого ладу лоцманів, згідно їх професійної кваліфікації, було поділено на три статті. Повноправними членами громади були лише перші дві. Вони ж були й найзаможнішою частиною суспільства. Третя стаття згодом стала називатися «учениками», які прикріплювалися до певних лоцманів. Для переходу в лоцманську категорію треба було витримати складні іспити. Таким чином, незаможникам, що прагнули тримати верх у громаді, бракувало кваліфікації, адже, як кажуть місцеві: «Лоцманів з молода немає» [33, арк. 13]. Отже, склалася така ситуація, що «сучасне начальство нічого не знає по сплаву» [33, арк. 23].

Крім того, у тогочасній владі не могли викликати захоплення й відомості про те, що з початку 1920-х рр. лоцманська організація, яку намагалися контролювати радянські органи, повним ходом занепадає. З 1923 р. багато лоцманів походили з «Спілки водних транспортників» й стали «часниками». Сімдесяти-вісімдесятирічні «дядьки» завдяки своїм знанням та кваліфікації відродили сплав через пороги. Розпочалася приватна діяльність, конкуренція. Сплавники більше не звертаються до профспілки, а знаходять старих спеціалістів: «Дайте сюди лоцманів». Старики із сумом згадують давні часи: «Очень, очень великое общество, сильное, богатое было общество» [33, арк. 19-20].

Таким чином, Експедиція Етнографічної комісії ВУАН під керівництвом В. Петрова мала непересічне наукове значення, а «Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. Дніпровські лоцмани» на сьогодні є найповнішим науковим дослідженням такого, на жаль, вже зниклого явища як лоцманство дніпровських порогів. Хоч ця праця у 1929 р. й побачила світ, але за радянських часів вона не була введена у широкий науковий обіг, що, імовірно, було пов'язано з репутацією її авторів, адже майже всі вони стали «ворогами народу» і посилатися на їх роботи стало небезпечно (В. Білого, Н. Дмитрука та М. Тарасенка було заарештовано та страчено наприкінці 1930-их, П. Козар та О. Девлад стали «посібниками фашистських окупантів», а В. Петров як радянський розвідник за «легендою» був проголошений зрадником). Отже, працю про дніпровських лоцманів було благополучно та незаслужено забуто. Сьогодні дана робота є не лише цікавим історіографічним фактом, а й цінним джерелом до вивчення історії Південної України та Запорозького краю і заслуговує на увагу сучасних дослідників та перевидання.

Неопубліковані записи В. Петрова з Наукових архівних фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, що велися під час експедиції по дослідженню дніпровського лоцманства, доповнюють видані у «Матеріалах» результати пошукової та дослідницької діяльності учасників цього проекту, розширюють й поглиблюють наші знання про процеси які відбувалися у вітчизняній гуманітаристиці в 1920-ті рр., дозволяють повніше реконструювати інтелектуальну біографію визначного українського вченого Віктора Платоновича Петрова.

Джерела та література:

1. Агеева В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. – К., 2006.

2. Андрєєв В. М. Віктор Петров (1894-1969): «Скіфський сюжет» інтелектуальної біографії // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 190-202.
3. Беллецца С. А. Освіта в Україні під час нацистської окупації (на матеріалах Дніпропетровської області) // Український історичний журнал. – 2010. – С. 78-91.
4. Березовський І. Визначний дослідник // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 6. – С. 57-58.
5. Білий В. Стислий огляд головної літератури про Дніпровських лоцманів // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929. – К., 1929. – С. 1-18.
6. Білий В. Лоцманські пісні // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929. – С. 125-129.
7. Білокінь С. Довкола тасмуніці // Петров В. Походження українського народу. – К.: МП «Фенікс», 1992. – С. 165-192.
8. Білокінь С. І. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник, НАН України. Ін-т історії України. Центр культурол. студій. – 3-тє вид., доп. – К., 2006.
9. Віктор Платонович Петров // Український історичний журнал. – 1969. – № 9. – С. 158.
10. Власов О. Ю. Картохема О. С. Девлада «Шляхи Дніпровими порогами» // Музейний вісник. – Запоріжжя, 2010. – С. 229-237.
11. Гарбузова Л. Г. Н. К. Дмитрук – дослідник традиційної народної культури краю // Матеріали Всеукраїнської науково-красназвачої конференції «Житомирщина крізь призму століть», 17-19 вересня 1997 р. / [Відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир, 1997. – С. 138-140.
12. Грегуль Г. В. Українська біографічна проза першої половини ХХ ст.: жанровий аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Льченка, Л. Смілянського): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – К., 2005.
13. Девлад О. С. Шляхи Дніпровими порогами. – Лоцманська Кам'янка Дніпропетровської округи, липень 1929 // Науковий архів Інституту археології НАН України. – Ф. 18. – Спр. 163 (1929).
14. Девлад О. Шляхи та стежки через пороги» // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929. – С. 113-124.
15. Загоруйко Ю. Митець незвичайної долі (Віктор Петров-Домонович) // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 25-33.
16. Загоруйко Ю. Письменник Віктор Петров. – К., 1993.
17. Зубань В. І. «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурного життя 20-х років ХХ століття: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Харків, 2003.
18. Козар П. Дніпровські лоцмани // Зоря. Липень, 1925. – Ч. 7. – С. 16-18.
19. Козар П. Лоцмани Дніпрових порогів (історичний нарис) // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929. – С. 19-73.
20. Козар П. А. Лоцмани дніпрових порогів: Історичний нарис / Вступна стаття та упорядкування Миколи Чабана. – Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 1996. – 94 с.
21. Ковалева І. Ф. Очерки древнейшей истории племен степной Украины (по материалам Днепровской экспедиции Наркомпроса УССР). – Днепропетровск, 1980.
22. Ковалева И. Ф. Жизнь, проведенная в могиле: Исповедь археолога. – Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2008.
23. Коломієць В. А. Всеукраїнська наукова конференція «Вивчення та збереження картографічної спадщини у музеях України» // Архіви України. – №1 (267). – 2010. – С. 210-216.
24. Кузьминська О. Д. Білий Володимир Васильович // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – С. 279.

25. Куриленко І. А. Екзистенціалістська модель українського інтелектуального роману 20-х років ХХ століття: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Харків, 2006.
26. Лобода А. Передмова // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929. – С. III-IV.
27. Ляшко С. Н. Днепровгэсовская археологическая экспедиция 1927–1932 гг. и ее роль в развитии отечественной археологической науки // Проблеми археології Подніпров'я: міжвузівський збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 14–27.
28. Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929.
29. Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 2. Чумацтво. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – К., 1931.
30. Мищик Ю. А. Павло Козар. Лоцмани дніпрових порогів. – Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 1996. – 94 с. // Південна Україна XVIII – XIX ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Вип. 2. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1996. – С. 181–182.
31. Онацький Є. Олексій Девлад-Запорожець // Свобода (український щоденник). – Нью-Йорк. – 29 вересня 1959. – Ч. 187. – С. 3.
32. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1997.
33. Петров В. Лоцмани (рукопис). Б/д // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. – Ф. 1-5. – Од. зб. 475. – 25 арк.
34. Петров В. П. Пантелеймон Куліш у 50-ті роки. Життя, ідеологія, творчість. Монографія. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 88. – К., 1929.
35. Петров В. П. Язык. Этнос. Фольклор. Автореферат по совокупности работ на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – К., 1966.
36. Петров В. Автобіографія Віктора Платоновича Петрова / Вступне слово та примітки В. Корпусової // Слово і час. – 2002. – №10. – С. 51-52.
37. Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук. Нарис історії. – К.: Наукова думка, 1993.
38. Тарасенко М. Плав через пороги // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – Вип. 1. Дніпровські лоцмани. Збірник Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – № 91. – К., 1929. – С. 75-111.
39. Толочко П. П. Віктор Петров – дослідник українського етногенезу // Петров В. Походження українського народу. – К.: МП «Фенікс», 1992. – С. 5-8.
40. Франко З. Він не встиг написати мемуарів // Київ. – 1984. – №12. – С. 84-87.
41. Франко З. Людина покликання та обов'язку // Літературна Україна. – 1984. – 1 листопада. – № 44 (4089). – С. 5.
42. Чабан М. Етнограф і краєзнавець Володимир Білий // Вчений-подвижник. Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького (матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження вченого) 26-27 жовтня 1990 року. – Дніпропетровськ, 1991. – С. 57-59.
43. Чабан М. Літописець дніпровського лоцманства // Бористен. – 1998. – №1.
44. Чабан М. Козар П. А. // Діячі Січеської «Просвіти» (1905-1921): Бібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. – С. 244-246.
45. Шандра В. С., Грузін Д. В. Лобода Андрій Митрофанович // Енциклопедія історії України: Т. 6. Ла – Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – С. 251.

Віталій Андрєєв (*Херсон, Україна*). **Віктор Петров: неопубліковані матеріали експедиції етнографічної комісії ВУАН по дослідженню дніпровського лоцманства (1927 – 1928)**

У статті розглянуто діяльність Віктора Платоновича Петрова як організатора досліджень професійних об'єднань в Україні, його роль у роботі Експедиції

Етнографічної комісії ВУАН по дослідженню дніпровського лоцманства. Автором розглянуто результати досліджень експедиції, що втілилися у, маловідомому сучасним науковцям, цінному виданні – «Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. Дніпровські лоцмани» (К., 1929). Поставлено питання про актуалізацію та перевидання «Матеріалів». Утім, основну увагу приділено неопублікованим записам та нотаткам В. Петрова, що зберігаються у Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (Ф. 1-5. Од. зб. 475. 25 арк.).

Ключові слова: В. Петров, Експедиція Етнографічної комісії ВУАН, дніпровські лоцмани, неопубліковані матеріали, інтелектуальна біографія.

Виталий Андреев (Херсон, Украина). Виктор Петров: неопубликованные материалы экспедиции этнографической комиссии ВУАН по изучению днепровского лоцманства (1927 – 1928)

В статье рассмотрена деятельность Виктора Платоновича Петрова как организатора исследований профессиональных объединений на Украине, его роль в работе Экспедиции Этнографической комиссии ВУАН по изучению днепровского лоцманства. Автор рассмотрел результаты проведенных экспедицией исследований, которые были опубликованы в малоизвестном современном ученым, но ценном издании – «Материалы к изучению производственных объединений. Днепровские лоцманы» (К., 1929). Поставлен вопрос об актуализации и переиздании «Материалов». Однако основное внимание было уделено неопубликованным записям и заметкам В. Петрова, которые хранятся в Научных архивных фондах рукописей и фонозаписей Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Рильского НАН Украины (Ф. 1-5. Ед. хр. 475. 25 лист.).

Ключевые слова: В. Петров, Экспедиция Этнографической комиссии ВУАН, днепровские лоцманы, неопубликованные материалы, интеллектуальная биография.

Vitaly Andreev (Kherson, Ukraine). Victor Petrov: not unpublished materials the Ethnographic Expedition Commission for the Study of the Dnieper AUAS piloting.

The article discusses the activities of Victor Platonovich Petrov as an organizer of studies of professional associations in Ukraine, his role in the Ethnographic Expedition Commission for the Study of the Dnieper AUAS piloting. The author has considered the results of the expedition of research that were published in an obscure to modern scientists, but valuable publication - "Materials for the Study of industrial associations. Dnipro pilots "(K., 1929). There was raised the question of updating and reprinting the "Materials". However, the main attention was given to unpublished notes and records of Petrov, which are stored in archival collections of manuscripts of Scientific and Audiotape Institute of Art, Folklore and Ethnology named by Maxim Rylskiy of NAS- (F. 1-5. S. u. 475. 25 sheets.).

Keywords: V. Petrov, the Ethnographic Expedition Commission, Dnepr harbor pilots, unpublished materials, intellectual biography.